

שמרו דדרשו

(ד"ה א' כ"ח ח')

בענין מאכלי חלב

מתי לאכול מאכלי חלב

חיוב אכילת בשר

דיני המתנה צב"ח

Issue 82

A publication of K'hal Adath Jeshurun of Monsey

שליש ימי הגבלה תשס"ז

”דבש וחלב תחת לשונך...” (שה"ש ד' י"א) "Honey and milk beneath your tongue..."

One of the commonly observed Minhagim on Shavuot is to eat various types of dairy foods. This Minhag is found in the Rama, where he describes the Minhag with some variation from the common understanding. The Rama writes that the custom is to begin the meal on Shavuot with dairy foods followed by meat. He explains that the reason for this custom is to commemorate the special Korban of Shavuot – the הלחם שתי (The Two Loaves). This is similar to the Minhag to place an egg and a shank bone on the Ke'arah at the Seder, which memorialize the Korban Chagiga and Korban Pesach respectively, in the absence of the actual Korbanos¹. Likewise, since the Halacha forbids one from using the same loaf of bread at a dairy meal and at a meat meal², eating dairy foods at the meal on Shavuot will require one to have a separate loaf of bread for the dairy part of the meal. After eating the dairy foods, one will have to clear the table and bring out a new loaf of bread to eat the festive Yom Tov meat meal. Serving two loaves of bread serves as a commemoration of the הלחם שתי brought when the Beis Hamikdash still stood³.

According to the Rama's understanding, the basis of the Minhag has little to do with eating dairy foods per se; rather the dairy food simply serves as a means to assure that one will have two loaves of bread at the meal to remember the הלחם שתי. Although one always is required to begin the Seudah with לחם משנה, even on Yom Tov⁴, on Shavuot one should have two sets of לחם משנה to commemorate the הלחם שתי⁵.

The Rama's explanation for this widespread Minhag is only one of the numerous reasons given for this custom. In fact there are at least thirteen different reasons offered, amongst them:

- 1) The Mishne Berura cites "a Godol", that following Matan Torah and having received the commandments of Shechita and Kashering, they did not have Kosher meat and dishes available to eat the Yom Tov meal. The only food that they could eat was dairy food, since these foods were Kosher from before Matan Torah⁶.
- 2) The Kol Bo explains that since the Torah is compared to milk, we eat milk products in honor of the Torah⁷.
- 3) The Beis Halevi explains based on the Medrash, that the Malachim protested the giving of the Torah to Klal Yisrael, since they felt that they were more worthy of being its recipients. Hashem replied to them, that they themselves did not follow the basic laws of meat and milk, when they ate meat and milk together when visiting Avraham Avinu. The

¹ פסחים קיד ע"ב, רב יוסף אמר: צריך שני מיני בשר, אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה. רבינא אמר: אפילו גרמא ובישולא. וכ"פ בשו"ע או"ח תעג, ד, מביאין לפני בעל הבית קערה שיש בה שלשה מצות ומרור וחרוסת וכרפס או ירק אחר (וחומץ או מי מלח) ושני תבשילין, אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, ונהגו בבשר וביצה. הגה: ... והבשר נהגו שיהיה זרוע, ונהגו שהבשר יהיה צלי על הגחלים והביצה תהיה מבושלת. (והוא הדין לצליה, וכן נוהגין בעירנו).

² ב"י יו"ד ס' פט ד"ה כתב רבינו בשם הירושלמי בפסחים פרק אלו דברים (סוף הלכה ד) וכן בהגהות אשרי"י (פכ"ה ס' ז) בשם אור זרוע (ח"א ס' תס ז):. וכ"פ שו"ע יו"ד פט ד', מי שאכל גבינה ורוצה לאכול בשר, צריך לבער מעל השלחן שיורי פת שאכלו עם הגבינה. ועל שו"ת אגרות משה חלק יו"ד א סימן לח ש"ל ז"ל, הנה האיסור הוא רק על שיורי חתיכת הפת שאכלו בה הגבינה או אף על החתיכה קטנה שחתך כדי לאכול עמה הגבינה שעל זו אינו נזהר כיון שחשב לאוכלה עם הגבינה ולכן אף אם יאמר שלא נגעה בה הגבינה הוא כמלתא דלא רמיא עליה ולא אדעתיה כדאיתא בס' י"ח בש"ך סק"ח. אבל פת הגדולה שהיא עומדת בין למאכלי חלב בין למאכלי בשר נזהרין בה ואין לחוש שמא נגעה בה הגבינה או הבשר, ע"ש.

³ פסחים קיד ע"ב, רב יוסף אמר: צריך שני מיני בשר, אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה. וכ"ה ברמ"א או"ח תצד, ג, ונוהגין בכל מקום לאכול מאכלי חלב ביום א' של שבועות; ונ"ל הטעם שהוא כמו השני תבשילין שלוקחים בליל פסח, זכר לפסח וזכר לחגיגה, כן אוכלים מאכל חלב ואח"כ מאכל בשר וצריכין להביא עמם ב' לחם על השלחן שהוא במקום המזבח, ויש בה זכרון לב' הלחם שהיו מקריבין ביום הבכורים.

⁴ ר"י פסחים דף כה, ב, ופירשו רבנן דבימים טובים נמי בעינן לבצוע על שתי ככרות כשבת דעיקר חיובא בשבת משום דלא הוה המן נחית בשבת אלא הוה נחית בערב שבת זוגי זוגי ובימים טובים נמי לא הוה נחית אלא הוה נחית בערב ימים טובים זוגי זוגי כמו דהוה נחית בערבי שבתות הילכך בעינן למיבצע ביום טוב על תרתין ריפאתא שלמאתא כדמחייבין בשבת. ועל סדר עולם ח"ס ס' י"ט, והג"ה מרדכי שבת ס' שצ"ז. אולם בתוס' הביא מדרשים חלוקים בה, על תוספות עירובין דף לח עמוד ב ד"ה ואין יו"ט מכין לשבת - דקרא משמע ביום הששי שהיה יורד המן ואמר במדרש (מכילתא פרשת בשלח) דדרשינן שלא ירד מן לישראל בשבתות וימים טובים ויש מדרשים חלוקים דדרשי' ויברך ויקדש ברכו במן וקדשו במן ובאתה קדשת וברכתו מכל הימים וקדשתו מכל הזמנים משמע דירד מן ביו"ט. ועל תוס' פסחים קט"ז ב', וביצה ב' ב', ומד"ר בראשית י"א א'. וע"ע בגבורות ה' למהר"ל פ' ס"ג.

⁵ ע"ב"י ס' תקל"ט שהביא מח' ראשונים אם בעינן פת לסעודת יו"ט, ואמנם בתוס' סוכה כ"ז ד"ה אי בעי, משמע דאין חיוב אולם הרא"ש חולק בברכות פ"ז ס' כ"ג. (וערוה"ש פסק דיוצא גם במזונות, ע"ש ס"ג.) אבל למעשה הוכיח במג"א שם ס"ק ב' שמסקנת הפוסקים דחייב לבצוע על ב' ככרות בב' סעודות, א' ביום וא' בלילה. ועל ערוה"ש. וכן הרמ"א ס' רצ"א ס"ד דגם בסעודות הנוספות של שבת חייב בלחם משנה, וכן הכה"ח ס' תקל"ט אות כ"א דה"ה ביו"ט לפי מה דקיי"ל וכו"ל.

⁶ מ"ב שם סק"י"ב בשם גדול אחד, וכן בס' המטעמים שבועות אות פ"ה. ולפי טעם זה לכאורה יותר נכון לאכול מאכלי חלב בבוקר (אחר קבלת התורה).
⁷ כל בו הובא במ"ב סק"י"ג, וכמש"כ "דבש וחלב תחת לשונך", וכדאיתא במדרש דברים רבה פרשה ג, רבנן אמרי בחמשה דברים נמשלה התורה במים וביין ובדבש ובחלב ובשמן, במים מנין (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים, ביין מנין שנאמר (משלי ט) ושתי ביין מסכתי, בדבש ובחלב מנין, (שה"ש ד) דבש וחלב תחת לשונך, וכו'.

Malachim, having no defense to this argument, conceded the Torah to us. Since we merited receiving the Torah through the Mitzva of separating meat and milk, we demonstrate this by eating milk and meat separately⁸.

- 4) Some Acharonim point out that the words **חלב** – milk⁹.
- 5) The Sefer Nezirus Shimshon writes that **חלב** has the numerical value of 40, corresponding to the 40 days leading up to Matan Torah¹⁰.
- 6) Others explain that since the Passuk regarding Bikkurim concludes with **לא תבשל גדי בחלב אמו** – the commandment against cooking meat with milk, we emphasize this distinction on the Festival of Bikkurim¹¹.
- 7) Milk cannot be stored in vessels of gold and silver; rather it is best stored in plain earthenware vessels. This is comparable to the Torah which imbues itself in those who are humble¹².
- 8) The day that Moshe Rabbeinu was discovered by Basya in the Nile river was the day of Shavuos. On that day Basya attempted to nurse Moshe by all the Egyptian nursemaids and was unsuccessful. Moshe, the future deliverer of the Torah, refused to defile his mouth with the milk of non-Jews. Only when he was brought to his own mother to nurse did he finally drink. To emphasize the importance of purity as a preparation for Kabbolas Hatorah, we eat milk products in remembrance of this event¹³.
- 9) Others explain that although on every Yom Tov there is an obligation of Simchas Yom Tov, on Shavuos the Simcha is for the Torah. Hence, by all Yomim Tovim one can only have Simchas Yom Tov by eating meat and wine, whereas on Shavuos the Simcha is for everyone, even those who cannot afford meat and suffice with dairy foods. The Simcha of the Torah is a Simcha shared by all equally¹⁴. Several other reasons are offered as well, see below¹⁵.

According to some of the above reasons, it would seem most propitious to serve the dairy meal by day, at the time of Kabbolas Hatorah¹⁶. On the other hand, several other considerations cause some Poskim to advocate serving the dairy meal at night rather than by day.

The Gemara in Pesachim tells us, "When the Beis Hamikdash still stood, the only proper way to experience true Simchas Yom Tov was by consuming the meat of the Korbanos. Nowadays, that we do not have Korbanos, the alternative manner of experiencing Simchas Yom Tov is by drinking wine.¹⁷" From the words of the Gemara it would seem that nowadays there is indeed no obligation to eat meat on Yom Tov, since this aspect of Simchas Yom Tov was lost with the cessation of the Korbanos. However, the Rambam when describing how one should observe Simchas Yom Tov, clearly states that one should eat meat¹⁸. This would seemingly disagree with the basic understanding of the above Gemara, that nowadays the Mitzva to eat meat does not apply.

The Bais Yosef asks this question on the Rambam and indeed in Shulchan Aruch cites the words of the Rambam nearly verbatim, but omits the final clause stating that one should eat meat¹⁹. It would seem that the Shulchan Aruch does not

⁸ בית הלוי פי' יתרו ע"פ המדרש תהלים ח', וכ"כ בבאה"ט תצ"ד סק"ח. ולענין חטא המלאכים שאכלו בו"ח לכאורה קשה דמדאורייתא מותר אם לא נתבשלו יחד, והיתכן שנתבעו על איסור דרבנן? עוד יל"ע דלפי דברי רבינו בחיי פ' משפטים, שאיסור בו"ח יהא מותר לעת"ל כשאין יצה"ר, לכאורה למלאכים אין איסור בכלל. ועפ"ז מדויק היטב דברי רש"י (בראשית י"ח ה') וסעדו לבכם וכו', מלמד שאין יצה"ר במלאכים, לבבכם לא כתיב וכו', דכיון שאכלו בו"ח יש ראי' שאין להם יצה"ר ואינם שייכים לתורה, וק"ל ואכמ"ל.

⁹ מט"מ וכו"ה בנחל קדומים. וע"ש במט"מ שהביא עוד טעם מבעל אבן בוחן ש"דבש חלב קמחא דסמידיא" הוה בגי' תרי"ג, ע"ש.

¹⁰ גזירות שמשון על שו"ע. והוסיף שם עוד טעם שחלב מרבה הזרע ואכלו חלב אחר הג' ימים של הפרשה לשמחת עונה.

¹¹ זו המנהגים.

¹² שם. וע' תענית ז ע"א, ואמר רבי אושעיא: למה נמשלו דברי תורה לשלשה משקין הללו: במים, ובין, ובחלב. דכתיב הוי כל צמא לכו למים, וכתיב יישעיהו נ"ה+ וכו' שברו ואכלו ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב, לומר לך: מה שלשה משקין הללו אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה. כדאמרה ליה בריתא דקיסר רבי יהושע בן חנניה: אי, חכמה מפוארה בכלי מכוור! - אמר לה: אביך רמי חמרא במני דפחרא. - אמרה ליה: אלא במאי נירמי? - אמר לה: אתון דחשביתו - רמו במאי דהבא וכספא. - אזלה ואמרה ליה לאבוה. רמיא לחמרא במני דהבא וכספא, ותקיף. אתו ואמרו ליה. אמר לה לברתיה: מאן אמר לך הכי? אמרה ליה: רבי יהושע בן חנניה. קריוהו, אמר ליה: אמאי אמרת לה הכי? - אמר ליה: כי היכי דאמרה לי - אמרי לה.

¹³ הובא בקובץ מבקשי תורה ח"א עמ' קצ"ד. ע"פ סוטה יב ע"ב, מלמד, שהחזירוהו למשה על כל המצרות כולן ולא ינק, אמר: פה שעתיד לדבר עם השכינה יינק דבר טמא? והיינו דכתיב: (ישעיהו כח) את מי יורה דעה וגו', למי יורה דעה ולמי יבין שמועה? לגמולי מחלב ולעתיקי משדים.

¹⁴ הל' חג בחג עמ' קמ"ד. וזה כדעת הר"ן שיוצא בכל מילי דמשמח, ולכאורה לא קיי"ל כן. ע' בה"ל ס"ו תקכ"ט.

¹⁵ ע' מג"א סק"ו דהטעם משום דחלב נעקר מדם ומרמז שנטהרנו כאשר מנדתה, ויש שכתבו הטעם ע"פ היסושה"ע שער ט' פ"י, דבשבעות יש ליהרר למעט באכילתו כדי שיהא ניעור כל הלילה. וכמעט כל הטעמים הנ"ל הוצברו במבקשי תורה עניני שבועות עמ' קפ"ה, ע"ש.

¹⁶ רוב הטעמים הם ע"ש קבלת התורה או מה שקרה אחריה, ודו"ק.

¹⁷ פסחים קט ע"א, תניא, רבי יהודה בן בתירא אומר: בזמן שביית המקדש קיים - אין שמחה אלא בבשר, שנאמר +דברים כז+ וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך. ועכשיו שאין בית המקדש קיים - אין שמחה אלא בין, שנאמר +תהלים קד+ ויין ישמח לבב אנוש.

¹⁸ רמב"ם יום טוב ו' ז', שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים כולם אסורים בהספד ותענית, וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים עליו שנאמר +דברים ט'+ ושמחת בחגך וגו', אף על פי שהשמחה האמורה כאן היא קרבן שלמים כמו שאנו מברין בהלכות חגיגה יש בכלל אותה שמחה לשמוח הוא ובניו ובני ביתו כל אחד ואחד כראוי לו. כיצד הקטנים נותן להם קליות ואגוזים ומגדנות, והנשים קונה להן בגדים ותכשיטין נאים כפי ממונו, והאנשים אכולין בשר ושותין יין שאין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא בין.

¹⁹ שו"ע או"ח תקט"ב, חייב אדם להיות שמח וטוב לב במועד, הוא ואשתו ובניו וכל הנלוים אליו. כיצד משמחן, הקטנים נותן להם קליות ואגוזים; והנשים קונה להם בגדים ותכשיטין כפי ממונו; וחייב להאכיל לגר, ליתום ולאלמנה עם שאר עניים.

consider eating meat to be essential to the obligation of Simchas Yom Tov. Many Poskim disagree and rule that even nowadays there remains an obligation to eat meat at the Seudah on Yom Tov²⁰. Even the Shulchan Aruch himself implies in other places that meat is considered a source of Simcha. For example, regarding the festive meal on Purim the Shulchan Aruch rules that one should eat meat and drink wine²¹. During the Nine Days, the Shulchan Aruch forbids consuming meat since it is a source of Simcha²².

According to most Poskim the obligation of Simchas Yom Tov (expressed by eating meat and drinking wine) is applicable by all the meals on Yom Tov, both at night and by day²³. According to the Shaagas Aryeh, only by day is this obligation Mid'oraysah. At night the obligation of Simchas Yom Tov is only D'raban²⁴. Based on this, some wanted to suggest that at night one should eat a dairy meal, and by day eat a meat meal²⁵. The Steipler observed the Minhag in this manner²⁶. The Acharonim point out that this arrangement is, at best, only good according to the Shaagas Aryeh. Since most Poskim disagree and maintain that one must eat meat at both the day and night meal, this is not the preferable manner to observe the Minhag²⁷.

The Rama (cited above) suggests a different approach to the fulfillment of this custom. According to the Rama, one should begin his meal with dairy food, and then clear the table, bring out new loaves of bread and then serve a meat meal. One is permitted to eat meat after eating dairy, provided he completes the process known as "Kinuach V'Hadacha". In other words, after eating dairy one must wash his hands and/or check them that no dairy food is stuck to his fingers. Then one must wash out his mouth thoroughly with water or another beverage, and then eat bread or something else (other than flour, vegetables or dates). One must complete this process any time that he wishes to eat meat after dairy, even if it is not immediately following each other²⁸. If one waited a full hour after eating dairy, he may eat meat without Kinuch V'Hadacha²⁹.

(The Halacha of Kinuach and Hadacha only suffices when one ate ordinary dairy food. If one ate aged cheese (more than six months and/or cheese that has eyes (holes), it is considered "hard" cheese which one must wait before eating meat for the same amount of time that he waits after eating meat until he eats dairy (one, three³⁰ or six hours)³¹. R' Ahron Kotler זצ"ל and others only consider certain aged cheeses to be in this category (such as with Emmental or Gruyere "Swiss" cheeses)³². The Mozzarella and other cheeses that are commonly used in the US, such as on pizza, are not aged for such a length of time

²⁰ב"ח שם, יש"ש פ"ב דביצה ס"ה, וע' ביה"ל ס"ס תקכ"ט. וע' שאג"א ס' ס"ה.

²¹שו"ע או"ח תרצו ז', יש מי שאומר שאונן מותר בבשר ויין, דלא אתי עשה דיחיד דאבילות ודחי עשה דרבים דאורייתא לשמוח בפורים.

²²שו"ע או"ח תקנא ט', יש נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בשבת ז'.

²³ע' תוספות מועד קטן (יד): בד"ה עשה, ר"ן (ריש פרק ד' דסוכה), תוספות (ראש השנה ה) בד"ה מה חג המצות, כפות תמרים (ריש פרק ד' דסוכה דף מב:), מגן אברהם (סימן רמט סק"ו, סימן תרצו ס"ק טו, ובסימן תקנט סק"ג) ועיין עוד במחצית השקל שם, ובאליה רבה סימן תקנט סק"ו, ערך השלחן (סימן תקנט סק"ב), ערוך לנר (סוכה מב:), שפת אמת (יומא ג), ובחיי אדם (כלל קד, נשמע אדם אות א'), שו"ת ושב הכהן סימן צו. ובספר דרכי תשובה יורה דעה (סימן פט ס"ק יט), ובספר שבילי דוד (סימן תרצו סק"א) שו"ת תורת רפאל (סימן צב) וע"ע בספר ניוקמי אורח חיים (סימן תקנט) ובשו"ת מנחת ברוך (סימן עז). שו"ת בנין שלמה (הלכות סוכה סימן מז, דף נה ע"ד) בשלחן ערוך ההרב (סימן תקנט סעיף ז'), תורה תמימה פורשת ראה (פרק טז אות טג), ושו"ת יחוה דעת חלק ו סימן לג.

²⁴שאג"א ס' ס"ח, ועיין בספר דרכי תשובה (סימן פט ס"ק יט) שכתב, שאף שהשאגת אריה העלה שיוצאים ידי מצות שמחה ביום טוב בכל שאר מיני שמחות, ואין צורך דוקא באכילת בשר, אך הגאון רבינו חיים מצאנז בעל דברי חיים, אמר, שאין דברי השאגת אריה מוכרחים, אלא צריך לאכול ביום טוב בשר בהמה בדוקא, כדי לקיים מצות שמחת יום טוב. ע"ש.

²⁵דרכ"ת שם, ודחה מטעם שדעת השאג"א הוה דעת יחיד, וחלקו עליו המג"א וכה"פ. וע' ס' מועדים וזמנים ח"ז ס' ק"ד, דבלא"ה חייב בבשר מדרבנן.

²⁶ארחות רבינו ח"ב עמ' צ"ח, וע' קובץ מבקשי תורה ח"ב עמ' מ'.

²⁷וע' בס' נוהג כצאן יוסף שהביא שיש נוהגין שלא לאכול בשר כלל בשבועות, והקשה ע"ז ממשנה פפורשת, חולין פג.

²⁸שו"ת יו"ד פט ב', אכל גבינה, מותר לאכול אחריו בשר, מיד, ובלבד שיעיין ידיו שלא יהא שום דבר מהגבינה נדבק בהם. ואם היה בליה, שאינו יכול לעיין אותם היטב, צריך לרחצם. וצריך לקנח פיו ולהדיחו. והקינחו הוא שילעוץ פת ויקנח בו פיו יפה, וכן בכל דבר שירצה, חוץ מקימחא ותמרי וירקא, לפי שהם נדבקים בחניקים (פי' מקום למעלה מבית הבליעה קרוב לשינים) ואין מקנחים יפה. ואחר כך ידיח פיו במים או ביין. בד"א, בבשר בהמה וחיה. אבל אם בא לאכול בשר עוף, אחר גבינה, אינו צריך לא קינוח ולא נטילה.

²⁹אמת ליעקב שם הע' ל"ז מפי השמועה, ס' הכשרות פ"י ס' מ"ח, וע' חוט שני להגר"ן קרליץ שליט"א, רבית עמ' קנ"ה, וס' זר השלחן שם פני השלחן ס"ק ק"ט, שהחמירו גם אחרי שעה אחת, וצ"ע דהלא נקטינן כהש"ך דאפי' מבשר לחלב אי"צ.

³⁰בכל הפוסקים ואחרונים הקדמונים (ע' הערה הבא) לא זכר מנהג זה או מקורו, חוץ מבס' או"ה לרבינו ירוחם אות ט"ל (נדפס בסוף ס' ר"יו שלו) שכתב דשיעור בין סעודה לסעודה היינו ג' שעות. אמנם גם בזה רפה דינו, דהוא עצמו בס' ר"יו (נט"ו ח"ה עמ' קל"ז) כתב דשיעור זה הוה שש שעות, וגם ידוע שספר רבינו ירוחם אינו מוגה כ"כ ונפלו בו כמה שגיאות וט"ס ובקל אפשר שהחליף אות "ו" ב"ג". וע' בס' בדי השלחן שהביא מהח"י"א (כלל קכ"ז ס"י) שכתב שיש נוהגין להמתין "רק איזה שעות", ע"ש. עוד יש להעיר דמנהג זה לא היה נפוץ בכל הקהילות אשכנז עד זמן מאוחר, דהרי בנוהג כצאן יוסף עמ' ק"כ (רבה של קהילת פפד"מ), ובכו"פ להגר"י אייבשיץ (שהיה רבה של קהילות אה"ו בגרמני) והפמ"ג (שהיה רב בפרנקפורט על נהר אודר וברלין) כתבו שיש להמתין שש שעות ולא הזכירו מנהג זה. ושמעתי מהגר"ב המברגר שליט"א בעהמ"ח ס' שרשי מנהג אשכנז שמוזכר בספרים היסטוריים מתקופה המאה ה-17. ובס' חורב פ"י ס"ח להגרש"ר הירש זצ"ל כתב שיש להמתין שש שעות (ויש קצת שינוי בין תרגום האנגלית לתרגום העברית אם היה המנהג כן או רק דיש לעשות כן, ע"ש, וע' בהגהת המתרגם לאנגלית שם). ובס' קצש"ע להל' בשר וחלב (פפורי) עמ' הביא בשם הגרש"א דמי שיעודע שלא יכשל אם יקבל ע"ע להמתין שש שעות יש לעשות כן, אולם שמעתי מבעהמ"ח ס' שרשי מנהג אשכנז שפעמים הורה הגרש"א לשמור על המנהג וכן הורה החזו"א. ולכאורה לא גרע ממש"כ הפוסקים לענין מנהג הרמ"א של שעה אחת דראוי להחמיר, ע' לעיל. וידוע שהגר"ש שוואב כשנתן סמיכה היה מבקש מהנסמך שישמור שש שעות כדעת רוב ראשונים, וכן הוא נהג בעצמו. וכן היה אומר שרנאה שגם רבני גרמני מקדמת דנא שמרו על ו' שעות ורק ההמון עם נהגו רק ג', והשערה זו מסתבר קצת לאור דברי הרבנים הנ"ל שלא הזכירו המנהג כלל, וצ"ע. וע' בס' מזמור לדוד (מבעהמ"ח ס' חסדי דוד על התוספתא) שהזכיר המנהג באשכנז להמתין ג' שעות וטעמא משום שנוהגין כשיטת הפר"ח דו' שעות ל"ד אלא משנה לפי אורך היום ובחורף אינו אלא ג' או ד' שעות ומש"ה נהגו כן גם בקיץ. וע' מש"כ בה' בס' מעדני אשר ס' מ"א.

³¹רמ"א שו"ע יו"ד פט ב', ויש מחמירין אפילו בבשר אחר גבינה (מרדכי בשם מהר"ם ובי"ב בא"ח סעיף קע"ג), וכן נוהגין שכל שהגבינה קשה אין אוכלין אחריה אפילו בשר עוף, כמו בגבינה אחר בשר. (וכן הוא בזוהר). ויש מקילין. ואין למחות, רק שיעשו קנחו והדחה ונטילת ידיים. מיהו טוב להחמיר. וע' ש"ך.

³²ש"ך ס"ק ט"ו וט"ז סק"ד. ובט"ז כתב דכל שמתולעת אפי' לא עברו עליו ו' חדשים נקרא גבינה קשה, ובש"ך סתם דצריך ו' חדשים, וכן הסכימו הפוסקים. וע' בארחות רבינו ח"ג עמ' ע"ז שהסתייג לע"ל דצריך י"ב חדשים, והעיר שם בנו הגר"ח קנייבסקי שליט"א שצ"ע מהפוסקים הנ"ל. ודעת הגר"א קוטלר הובא בס' קיצש"ע לבשר וחלב.

and do not require waiting. Some contemporary Poskim are stringent regarding many common types of cheese, including pizza cheese³³. Many cheddar cheeses are aged two or four years, a Rav should be asked regarding their status.)

The Poskim clearly state that even on Shavuot one may not be lenient with the Halachos of separating meat and milk³⁴. In fact, the Chasam Sofer writes that on Shavuot one should be especially careful with these Halachos, since it was due to the lack of observing these laws that the Malachim lost the rights to the Torah and it was given to us (see above, reason #3). Certainly on the day we received the Torah, we should not be lax in our observance of these laws.

Although this arrangement of the Rama, to eat dairy followed by meat within the same meal would solve the above dilemma of eating a complete dairy meal, several objections to this approach are raised by the Poskim. For one, the Zohar writes that it is forbidden to eat meat and dairy in the same meal, or within the same "hour"³⁵. (This is the source for those who have the custom to wait an hour or a half hour after dairy before eating meat³⁶.) According to the Zohar one may not eat dairy and then meat in the same meal as the Rama advises. The Shlah and others suggest that in order to avoid conflicting with the Zohar, one should recite Birchas Hamazon after the dairy part of the meal, wait a short while, and then begin a new meal with meat³⁷. The Mishna Berura paskens that one does not need to recite Birchas Hamazon³⁸.

The Darchei Teshuva states that the Minhag of his father was to eat a dairy snack in the morning following Davening, and then later on eat a meal with meat. In this way one avoids all of the above problems, since all of the meals are meat and dairy is not being eaten during any of the meals³⁹. R' Shlomo Zalman Aurbach זצ"ל and R' Elyashiv שליט"א rules that this is the preferable manner to observe the Minhag, and this is how they conduct(ed) themselves personally⁴⁰.

Although there are many symbolic customs on Shavuot that enhance the spirit of the Yom Tov, such as flowers, dairy foods and staying up the whole night, it is incumbent on us to realize that the real spirit of Yom Tov is Kabbolas Hatorah, to become re-enthused and inspired to grow in Limud Hatorah and the fulfillment of its laws.

גוט יו"ט,
מאיר הלוי הלמן
פעיה"ק תובב"א

³³ הגרי"ש אלישיב שליט"א הובא דבריו בס' קיצשו"ע על הל' בשר בחלב (פפ"ד) ס' י"א אות ט'. אולם בסוף הס' (עמ' קל"ח) הביא מעשה רב עם הגר"א קוטלר זצ"ל שהתיר גבינות כאלו, ואמר דכוונת הרמ"א היה רק על אלו שהיו כ"כ קשה שצריכין "ריב אייזן" – מגירה (מסור) לחתוך אותו, וזה אינו בזמננו. אבל הביא שם שהגרשז"א זצ"ל החמיר בגבינות אלו לעצמו, אבל לאחרים לא הורה שצריכין להחמיר.

³⁴ פמ"ג מש"ז א' הובא במ"ב ס"ק י"ז, וכ"כ בשו"ע הרב או"ח סימן תצד סעיף טז, צריכין להזהר שלא יבואו לידי איסור בשר בחלב ויעשו ככתוב ביו"ד סי' פ"ח ופ"ט. זוהר (פרשת משפטים, דף קכ"ה סע"א): דכל מאן דאכיל האי מיכלא כחדא, או בסעודתא חדא, או בשעתא חדא, גרים לאתערא דינין בעלמא. וע' תורת חיים חולין

³⁵ פג"מ מה שהשיג על הרמ"א.

³⁶ קיצשו"ע לבשר וחלב ס"ה, וע' שו"ת יחוה דעת חלק ג סימן נח, ואג"מ או"ח ח"א ס' ק"ס.

³⁷ של"ה, וכ"כ השכנה"ג מובא בבאה"ט ס"ק ח', וכן במנחת יעקב כלל ע"ו ס"ק ח', ובאג"מ הנ"ל.

³⁸ מ"ב תצד ס"ק ט"ז, וא"צ להפסיק בבהמ"ז אם אינו אוכל גבינה קשה אלא יקנח פיו יפה וידיח כדאיתא ביו"ד סי' פ"ט. ובעצם דברי השל"ה יש לעיין אם מועיל בכלל

להיות נחשב סעודה אחרת אם אינו קם והולך בחוץ, ע' מ"ב ס' רצ"א ס"ק י"ד.

³⁹ דרכ"ת שם בשם רבותיו ואבותיו הקדושים. וכ"כ בלוח א", ובס' נטעי גבריאל פכ"ו הערה ג.

⁴⁰ קובץ מבקשי תורה ח"ב עמ' מ'.